

Obnovený německý imperialistický stát zůstal jen torzem třetí říše. Ani impozantní hospodářský vzestup, ani remilitarizace nezměnily zásadně jeho mocenské postavení v Evropě. Někdejší velmoc, aspirující na evropskou a světovou hegemonii, zůstává mocností druhého řádu. Snahy o obnovení strategické samostatnosti se střetávají s překážkami, které jsou — ve srovnání s obdobím po první světové válce — kvalitativně odlišné. Jsou to překážky nejen politické povahy, ale i povahy technické. Jakmile se páteří moderního vojenského systému staly jaderné raketové zbraně, vystoupily velmi ostře do popředí meze možností západoněmecké mocenské politiky. Mezi tyto handicapy patří nejen ekonomická obtížnost, ne-li neuskutečnitelnost autarkčního rozvinutého vojenského systému,¹⁾ ale i nedostatečná hloubka západoněmeckého prostoru jak vzhledem k vedení eventuální války, tak vzhledem k možnostem zajistit přežití alespoň části západoněmeckého obyvatelstva.

Posoudit možnosti západoněmecké politiky můžeme pouze v tomto kontextu, a tedy s plným zhodnocením role, kterou hraje západní aliance v politickém a vojenském plánování NSR. Nelze přitom zůstat jen u mechanického sčítání sil západoněmeckých spojenců. Elementární otázkou je, zda aliance skutečně pokládá západoněmecké cíle²⁾ za své, či zda má NSR dostatek prostředků, aby ovlivnila politiku států NATO ve svém zájmu. Tyto vztahy NSR a západní aliance by bylo jistě možné sledovat v celém poválečném vývoji. V každém případě by však bylo nutné oddělit ztotožnění formální, motivované jinými cíli, od objektivních vztahů, od skutečného postoje aliance k vlastním akcím NSR. Nejlepší podmínky pro takovouto konfrontaci dává období politické krize, období, v němž zúčastněné strany jednájí pod hrozbou válečného konfliktu. V takové situaci jejich postup odpovídá v největší míře tomu, co definují jako svůj životní zájem. Byla to právě tato úvaha, která vedla autora, aby vztahy NSR a západní aliance zkoumal na pozadí berlínské krize, zejména v období kolem 13. srpna 1961.

* * *

Západní okupační mocnosti vyslovily souhlas s nárokem vlády NSR na výlučné právo mluvit jménem Německa. Zavázaly se podporovat sjednocení Německa ve stát s „liberálně demokratickou ústavou“ a zapojený do „evropského společenství“. Deklarovaly později rovněž, že nepřistoupí na žádnou dohodu o odzbrojení, „jež by stála v cestě sjednocení Německa“. Též, že východní hranice Německa nebyly určeny postupimskou dohodou definitivně, vyslovily dokonce dříve, než vznikla západoněmecká vláda. Vládoucí elita NSR nezbytně potřebovala tato prohlášení, a to nejen jako závazek spojenců. Potřebovala je také proto, aby přesvědčila vlastní veřejnost o správnosti a plodnosti západní orientace a o správnosti účasti NSR na vojenské integraci NATO. Sama se však nikdy nezabavila podezření, že podpora západoněmeckých cílů aliancí není zcela upřímná

*) Problematiku stati autor zevrubněji zpracoval v publikaci *Konečně správná aliance*, kterou letos vydá VPL, Bratislava.

¹⁾ Rozvinutým vojenským systémem se myslí takový systém, který zahrnuje konvenční i jaderné prostředky vedení války, v dostatečném množství vzhledem k vojenským cílům, jakož i příslušná pomocná zařízení.

²⁾ Autor vychází z existence specifických zahraničně politických cílů NSR, která byla dostatečně prokázána v jiných pracích.

ná. „Přesto, že se všechny bývalé okupační mocnosti přihlásily k politice opět-ného sjednocení, není pochyb o tom, že jsou pro sjednocení jen za určitých podmínek a záruk a že jinak dávají přednost zachování rozděleného Německa,“ napsal Wilhelm Grewe, jeden z tvůrců západoněmecké zahraniční politiky, již v roce 1952.

Nebylo těžké zjistit příčinu této nechuti západních spojenců. Obnovení jed-noty Německa, byť jako kapitalistického, znamenalo vážný přesun poměru sil v Evropě, a to v neprospěch jeho západních spojenců.

Německo s velkým národním trhem a s vysokou koncentrací kapitálu by bylo nejen nesrovnatelně silnějším konkurentem, ale s největší pravděpodobností i nejvýznamnější vojenskou silou v západní Evropě. Tuto elementární protichůd-nost zájmů NSR a západní aliance si západoněmecká politika vždy zastírala v domnění, že protisovětské společné zájmy západní aliance budou natolik silné a západoněmecký příspěvek natolik nepostradatelný, že obnova velkého Německa proběhne via facti.

Prudké změny ve vojenském poměru sil ve druhé polovině padesátých let těžce zasáhly do úvah západoněmecké politiky. V druhé polovině padesátých let jsou USA téměř rázem zbaveny výhod strategické polohy, která jim až dosud zajišťovala nezranitelnost. Jejich zájem na modu vivendi se Sovětským svazem roste. Obavy západoněmeckých politiků, že je sblížení dvou jaderných velmocí zbaví vyhlídek na realizaci vlastních cílů, vyúsťují v akce v různých oblastech. Jejich společným jmenovatelem je snaha bránit zmírnění napětí, zvýšit vliv na politickou i vojenskou strategii Západu a plně využít vlastních možností ve výhodnou politice.

Se jmenováním F. J. Strausse do funkce ministra obrany v r. 1956 je spojeno zpomalení tempa výstavby pouhé konvenční armády, která by pohlcovala znač-né prostředky, aniž by zvyšovala strategickou samostatnost NSR. Je formulován požadavek moderního, tj. jaderného vyzbrojení NSR.

Paralelně s tím západoněmecká diplomacie stupňuje svůj tlak proti pokusům o odpoutání, o zmírnění napětí v Evropě. A především — NSR rozvíjí skutečnou ofenzivu proti NDR. Z celé sítě souvislostí lze usuzovat na široce založenou aktivitu, jejímž cílem bylo dosáhnout — do určité míry nezávisle na souhlasu koalice — sjednocení Německa připojením území NDR ke Spolkové republice.

Přirozeně nemohlo jít o specificky vojenské plány a o jejich okamžitou reali-zaci. A to nejen proto, že bundeswehr byl zatím v počátcích. Jednoduché násilné řešení podle klasických vzorů by bylo nemožné i při podstatně větším vojenském potenciálu, než jakým disponovala NSR ve druhé polovině padesátých let. Plány, které můžeme rekonstruovat, počítaly s různými faktory síly západního Německa. Specificky vojenská síla v nich měla význam pomoc-ného prostředku. Důležitým rysem těchto plánů byla snaha NSR využít síly a podpory západní aliance a současně hledat cestu, jak se vyhnout jejímu vetu, jak jí přimět sledovat vlastní kurs, tím, že ji bude stavět před hotové skuteč-nosti. Jako hlavní článek této strategie se zcela přirozeně nabízel západní Ber-lín.

Západní Berlín jako kapitalistická enkláva uvnitř socialistického státu, spo-jená s jeho „krevním oběhem“ otevřenou hranicí, umožňoval účinně ztěžovat stabilizaci socialistického zřízení v NDR ve všech směrech. Umožňoval přede-vším přímo poškozovat socialistické hospodářství prostřednictvím valutových spekulací, a to neustále a v obrovském měřítku. Usnadňoval organizování sabo-tážních akcí a soustavné zneklidňování obyvatelstva NDR a především umož-ňoval rozkládat socialistickou ekonomiku soustavným odlákáváním kvalifiko-vaných dělníků a inteligence do západního Německa. Tím nejen zbavoval hos-podářství cenných pracovních sil, ale vyvolával také neustálý tlak na mzdy a znemožňoval jejich stabilizaci. Podle známého západoněmeckého vědce dr. F. Baada připadá na konto ztrát NDR potenciálně 85 mld. marek. Zatímco NDR

uhradila na 25 mld na reparacích, NSR neplatila prakticky nic. NSR tedy dluží NDR morálně 100 mld na reparacích.³⁾

K podobným dřívějším výrokům dr. Baada dodává Karl Mewis, že Baade ještě nebere v úvahu přímé škody ve výrobě. „Jen od roku 1959 do 13. srpna 1961 ztratila NDR v důsledku obchodu s lidmi asi 8 mld marek ve výrobě, kromě toho nelze číslu vyjádřit škody, které byly způsobeny plánovaným verbováním vědců, lékařů, inženýrů a jiných odborných sil.“⁴⁾

Západoněmecká politika „via Berlín“ mohla počítat s velmi účinným působením příbuzenských a přátelských svazků, se silným nacionálním cítěním a značnou apolitičností početných vrstev obyvatelstva NDR, zejména inteligence, a konečně mohla využívat i sektářských přehmatů orgánů socialistického státu, které samy byly provokovány vypjatou atmosférou a ostrým třídním bojem probíhajícím na německé půdě.

Takto, za rostoucí aktivity nejrůznějších organizací financovaných západoněmeckými monopoly, měla být v NDR vytvořena nesnesitelná situace, stav hospodářské a politické krize, z níž by většina obyvatel NDR hledala východisko ve sjednocení se Spolkovou republikou. Nahromaděné hořlaviny měly vést k výbuchu, k nepokojům, k živelním akcím obyvatelstva usměrňovaným ze západního Berlína. Tak měla být připravena situace pro „osvobozenou akci“ bundeswehru. Tato akce sama o sobě by byla nesmyslná. Mohla sehrát svou roli jen za dvou předpokladů:

1. že politická krize demokratického režimu v NDR bude tak hluboká, že Sovětský svaz nebude mít v NDR politického partnera a stažení sovětských jednotek z NDR provázené dohodami nebo příslibem dohod nebo záruk se mu bude v této situaci jevit výhodnější než násilné potlačení nepokojů a perspektiva dalšího prohlubování krize;
2. že USA budou nuceny poskytnout takové akci svůj jaderný deštník a že nebezpečí jaderné války bude dalším argumentem, který přesvědčí Sovětský svaz o nutnosti smířit se s likvidací Německé demokratické republiky.

Takové jsou předpoklady, ze kterých vychází dokument DECO II., který byl orgány NDR zachycen a jehož faksimile s Heusingerovým podpisem bylo v r. 1959 publikováno v tisku NDR⁵⁾ DECO II. byl jedním z operačních plánů, na kterých průběžně pracují západoněmečtí štábní důstojníci. Cílem operace DECO II. bylo „osvobození sovětského okupačního pásma a opětné sjednocení Německa vojenským obsazením středoněmeckého prostoru až k linii Odra-Nisa“. Plán počítal s kombinovanými operacemi západoněmecké armády s využitím „sil odporu“ v NDR, přičemž spojeneckým silám a západní diplomacii se vymezovala role garanta, že jednotky bundeswehru nepřekročí hranici Odra—Nisa!

Memorandum západoněmecké vlády vládě Sovětského svazu ze 7. 9. 1956 vybízí SSSR, aby ponechal NDR svému osudu: „Sovětská vláda by neměla zavírat oči nad skutečností, že se režimu tzv. „NDR“ během dlouhých let nepodařilo získat důvěru a souhlas vlastního obyvatelstva.“⁶⁾

S tím jsou současně opakovány nabídky jakýchkoli bezpečnostních záruk.⁶⁾

Později dr. Gerstenmaier, předseda Spolkového sněmu, vyslovuje ochotu NSR uvažovat „o každé možné, obhajitelné záruce“. Současně tu a tam pronikají další výroky ilustrující tuto koncepci západoněmecké politiky.

Západoberlínský starosta Willy Brandt v západoněmecké *Aussenpolitik* v létě 1957 píše otevřeně, že „musí být jasné, že je v celoněmeckém zájmu, využije-li

³⁾ *Mezinárodní politika* 3/1965, str. 126.

⁴⁾ *Einheit* 2/1962.

⁵⁾ *Die Volksarmee*, 5. 8. 1959.

⁶⁾ Hajdú V., Líska L., Šnejdárk A., *Německá otázka 1945—1963, Dokumenty a materiály*, Praha 1964, str. 457.

⁷⁾ Např. v memorandu vlády NSR vládě SSSR 7. 9. 1956, *Německá otázka...*, str. 455; odmítavý postoj SSSR, cit. d. str. 469.

se každé jen napůl legální pozice k tomu, aby se odpor proti režimu v pásmu (NDR — B.Š.) nejen udržel, ale i zesílil“.⁸⁾

Alfons Dalma, označovaný za důvěrného přítele F. J. Strausse, psal v létě 1961 ještě konkrétněji a žádal „politické, psychologické, propagandistické a v neposlední řadě také organizační a podvrtné přípravy ze strany Západu, aby se došlo od sabotáže výroby a dopravy přes vlnu stávek k úplné pasivní resistenci, od masových dezercí a uličních demonstrací k úplnému rozkladu lidové armády, až k opravdovému lidovému povstání proti sovětské armádě“.⁹⁾

Hamburský *Spiegel* v září 1961 mohl proto konstatovat existenci západoněmeckého tajného plánu proti NDR.¹⁰⁾

Ve spjitosti s úsilím Spolkové republiky dosáhnout jaderných zbraní musely tyto úvahy a především sama politika NSR vyvolávat oprávněné obavy nejen NDR, ale všech sousedů západního Německa. Musely je vyvolávat tím spíše, že již ve své první fázi, tj. rozkládání NDR, ztěžování rozvoje socialismu, měla tato politika zřetelné úspěchy.¹¹⁾

Samostatná kombinovaná strategie Spolkové republiky měla ovšem několik závažných slabin. Iluzorní byla především již představa, že socialistické země budou trpně přihlížet vývoji, na jehož konci by měla být likvidace demokratického režimu ve východní části Německa. Velkou neznámou byla také otázka, zda jsou Spojené státy skutečně připraveny poskytnout atomový deštník západoněmeckým záměrům, jestliže jejich uskutečnění je zcela zjevně spojeno s rizikem jaderné války.

Zvláštní postavení Berlína dávalo sice na jedné straně Spolkové republice velké možnosti, na druhé straně — právě proto — bylo velmi citlivým místem bonnské politiky. Západní mocnosti nepřekázely, ba nacpák pomáhaly přeměňovat západní Berlín ve frontové město, protože to bylo v souladu (a pokud to bylo v souladu) s jejich celkovou nepřátelskou politikou vůči socialistickým zemím. Čím úspěšněji však plnil západní Berlín svou funkci „nože v těle východního pásma“, čím lépe plnil svou funkci v rámci samostatné politiky NSR, tím zřejmější byl nesoulad mezi těmito ambiciózními plány a křehkým postavením a zájmy západních spojenců v Berlíně. Politika NSR mohla přivolat protiakci socialistických zemí a přibližovala proto nevyhnutelně prověrku vztahu aliance k západoněmeckým zájmům.

Eisenhowerova administrativa se po výměně názorů na německou otázku v roce 1959 vyhnula konferencí na nejvyšší úrovni v r. 1960, ale jen za cenu těžkých ztrát na mezinárodním prestiži USA. Kennedy maximálně oddálil jednání se Sovětským svazem. Na rozdíl od Eisenhowera však se octl před bezprostřední hrozbou samostatného postupu Sovětského svazu a současně neměl více nadějí, že přiměje své spojence k hledání kompromisu.

Jestliže chtěl Kennedy přejít k politické ofenzívě v globálním měřítku, nemohl se smířovat s tím, že protivník má neustále k dispozici účinný prostředek nátlaku, kterým může ovlivňovat a zaměstnávat americkou politiku, určovat směr i tempo akcí. Usiloval-li o dlouhodobější a pružnější politiku, nemohl mít tedy zájem ani na strnulém postoji v německé otázce, přesněji řečeno v otázce západního Berlína.

Lze předpokládat, že Kennedy považoval v zájmu dosažení širších cílů za

⁸⁾ *Aussenpolitik* 6/1957.

⁹⁾ *Münchener Merkur*, 24. 6. 1961.

¹⁰⁾ Čís. 38, 13. 9. 1961.

¹¹⁾ Oficiální statistiky Spolkové republiky udávají, že v letech 1949—1961 dosáhl počet obyvatel, kteří přešli z NDR do NSR, téměř tři miliónů. Nejvyššího bodu dosáhla tato křivka v roce 1953, nejvíce klesla v letech 1959—1960. Hubatsch Walter, *Die deutsche Frage*, Würzburg 1964, str. 137. Po zajištění státních hranic NDR v Berlíně přešlo do NSR podle západoněmecké agentury DPA od 13. 8. 1961 do 31. 7. 1964 na 19.700 osob. DPA, 7. 8. 1964.

nevyhnutelné, splnit určité minimální požadavky Sovětského svazu a NDR. Jestliže však pokládal za neúnosné a prostě nemožné připustit takové řešení jako řešení smluvní, realizované proti vůli západoněmeckého spojení, pak mu zbývala pouze jedna cesta. Připustit určitou stabilizaci situace v Berlíně a krýt současně tento nevyhnutelný krok vojenskými demonstracemi, okázale tvrdým neústupným postojem vůči Sovětskému svazu. Sledujme, nakolik známé skutečnosti tyto hypotézy potvrzují či nikoliv.

Jistým doznáním mezi americké politiky jsou Kennedyho slova: „Přijeli jsme oba do Vídně, protože jsme si uvědomili, že oba naše státy jsou s to způsobit si navzájem nesmírnou škodu, že takové válce je možné a nutné se vyhnout, protože by nevyřešila žádný spor a neprokázala žádnou doktrínu, a že je proto nutno snažit se zabránit, aby se naše protichůdné zájmy nestřetly tak, že by z toho nutně vyplynula válka.“

Další prohlášení Kennedyho v rozhlase a televizi 25. 7. spojuje novou „berlínskou krizi“ s americkým programem zbrojení. Pro celkový útočný tón nesmíme ovšem nechat bez povšimnutí některé důležité formulace.

„Zkrátka zatímco jsme připraveni bránit své zájmy, budeme také připraveni hledat mír — pomocí tichých průzkumných rozhovorů, na formálních nebo neformálních schůzích. Nechceme, aby vojenské úvahy ovládaly myšlení Východu nebo Západu.“

„Naznačil jsem již dříve naši ochotu odstranit cokoli v západním Berlíně, co by skutečně dráždilo, avšak svoboda tohoto města nemůže být předmětem tohoto jednání.“

„Uznáváme, že Sovětský svaz má po řadě ničivých invazí historicky odůvodněné obavy o svou bezpečnost ve střední a východní Evropě, a jsme přesvědčeni, že mohou být vypracována opatření, která mohou tyto obavy odstranit a umožnit, aby v této oblasti neklidu mohla existovat jak bezpečnost, tak svoboda.“¹²⁾

Nejen z této formulace, ale z celkových souvislostí americké politiky můžeme usuzovat, že Kennedy nemá v úmyslu dát se politicky poutat v Berlíně a opomíjet globální rozměry konfliktu s komunismem.

Zatím socialistické země demonstrovaly svou rozhodnost a vůli skoncovat s neudržitelnou situací a dosáhnout řešení. Významná byla zejména porada prvních tajemníků ústředních výborů dělnických a komunistických stran členských zemí Varšavské smlouvy (3.—5. srpna 1961), která vyjádřila „pevné odhodlání všech svých účastníků dosáhnout mírového urovnání s Německem ještě letos“. Dne 3. srpna 1961 zveřejnila sovětská vláda nové nóty západním mocnostem, v nichž prohlásila, že nehodlá ani v nejmenším zostřovat situaci, a současně, že „jazyk výhrůžek je ve vztazích s SSSR nejméně vhodný a může mít jen opačné výsledky“.

7. srpna 1961 předseda rady ministrů SSSR přednesl projev, v němž se opět zevrubně zabýval německou otázkou, odsoudil provokativní postup USA a prohlásil: „Máme k dispozici nezbytné bojové prostředky, abychom, jestliže imperialisté rozpoutají válku, mohli nejenom zasadit drtivý úder proti území USA, ale zneškodnit také agresorovy spojence a zničit americké válečné základny, rozseté po celém světě.“ Odůvodnil rovněž rozhodnost postupu socialistických zemí. „Kdybychom upustili od podepsání mírové smlouvy, hodnotili by to jako strategický průlom a okamžitě by rozšířili okruh svých požadavků.“ Naznačil rovněž, že bude-li to situace vyžadovat, bude nutné podniknout opatření ke zvýšení početního stavu armád na západních hranicích a k posílení obranné moci Sovětského svazu. Již dříve, začátkem července, předseda rady ministrů SSSR v projevu k absolventům vojenských akademií oznámil, že jako odpověď na zvýšení amerického rozpočtu dala sovětská vláda směrnicí ministru národní

¹²⁾ AP, 26. 7. 1961.

obranu, aby až na další opatření nesnižoval stavy ozbrojených sil na úrovni plánovanou na rok 1961 a zvýšil vojenský rozpočet o 3 mld 144 mil. rublů. Celkové výdaje na vojenské účely dosáhly tedy v r. 1961 12 mld 399 mil. rublů.

Spojené státy sice podnikají nejrozsáhlejší demonstraci síly (později byly výdaje USA ve spojitosti s berlínskou krizí odhadnuty na 13 miliard dolarů), nevzdávají se však myšlenky jednání. Zatímco volí velmi útočný tón, když odmítají zrušení berlínského statutu, zdůrazňují stále více především otázku svých práv na pobyt v západním Berlíně a na přístupové cesty.

Sovětský svaz ani Německá demokratická republika nespécifikovaly do podrobností, jak si představují časový a věcný plán, podle kterého budou vyvozovat důsledky z neplatnosti berlínského statutu. Bylo by také naivní očekávat, že tak bude činit strana, která vyzývá k jednání o pozitivním řešení problémů. Západní mocnosti právě proto, že se vyhýbaly jednání, odsuzovaly samy sebe k trpnému vyčkávání.¹³⁾

Je třeba říci, že v konkrétní berlínské situaci a neurčitém statutu se nabízelo množství různých dílčích akcí, z nichž každá v té či oné míře mohla být nepřijemná západním mocnostem nebo NSR, nemusela však každá být nutně příčinou všeobecného konfliktu. Rostoucí proud uprchlíků z NDR byl dokladem, že se nějaké řešení očekávalo. Varianta, která se uskutečnila, byla přesto překvapením.¹⁴⁾

Opatření vlády NDR 13. 8. 1961 směřovala k upevnění suverenity NDR, nedotknutelnosti jejího území a vytvářela vážnou fyzickou překážku oné funkcií západního Berlína, které právě západoněmecká strategie přikládala klíčový význam. Ačkoliv se opatření vlády NDR vztahovala především na občany NDR (vláda předvíдала ve svém prohlášení možnost přechodu občanů západního Berlína na zvláštní propustky do východní části), tvrdě postihovala zájmy německého imperialismu. Byla v rozporu s tvrzením západních mocností, že berlínský statut trvá. Vždyt podle této koncepce již přítomnost východoněmecké armády na území východního Berlína byla protiprávní. Současně ovšem nová opatření nesměřovala k vytlačení západních jednotek z Berlína ani k přerušení dopravních spojů se západním Německem.

Na opatření vlády NDR reagovaly západní mocnosti nótami adresovanými Sovětskému svazu dne 17. srpna. V nich označovaly přijatá opatření za protiprávní. Tato reakce však zřejmě neuspokojovala vládní kruhy v Bonnu a byla v naprostém nesouladu s panickým ovzduším v NSR a zejména v západním Berlíně. „Všeobecně se očekávalo, že vícestranné západní porady a především pařížská konference ministrů zahraničí připravily tak říkajíc pro každý myslitelný případ zostření berlínské krize odpovídající akce. To se však, jak se zdá, nestalo.“¹⁵⁾ Že takové představy panovaly i na vládní úrovni, svědčí zpráva západoněmeckého tisku z června 1961: „Spolková vláda poukázala na to, že od sovětského ultimata v berlínské otázce v listopadu 1958 probíhá stále spojenecké plánování pro případ výjimečné situace — odrazení sovětského úderu proti svobodnému Berlínu.“ „Kennedy je prý připraven pro Berlín riskovat válku.“¹⁶⁾ Místo toho jako by se potvrzoval povzdech *Frankfurter Rundschau*:

¹³⁾ Vedoucí tiskového úřadu Spolkové vlády von Eckhardt prohlásil ještě v červnu, že nikdo nemůže Sovětům zabránit, aby něco s východním Německem nepodepsali. „Bránění začne, až se z toho začnou vyvozovat důsledky.“ (Die Welt, 13. 6. 1961).

¹⁴⁾ Bývalý americký prezident Eisenhower v televizním projevu koncem listopadu 1961 prohlásil, že vojenské a diplomatické štáby dlouho uvažovaly o všech možných opatřeních proti mnohým eventuálním událostem. Patrně však nikdy nepomyslyly na možnost, že bude postavena tato zeď.

¹⁵⁾ *Fränkische Tagespost*, 17. 8. 1961.

¹⁶⁾ *Deutsche Zeitung und Wirtschaftszeitung*, 1. 6. 1961.

„Nyní je pouze otázkou, kolik z německých zájmů jsou západní mocnosti připraveny obětovat, aby se vyhnuly světové válce.“¹⁷⁾

Demonstrace síly hrají sice dále významnou roli, současně však je zjevné, že berlínská krize vstupuje do nové fáze, v níž zejména USA jsou nuceny zúčastnit se hledání politického řešení. Protest západních mocností proti vytvoření státních hranic v Berlíně byl protest platonický. Zklamání západoněmeckých politiků jenom prohluboval. I veřejnost nejasně chápala, že NSR byla téměř úplně zbavena nejučinnějšího prostředku své politiky proti NDR a že byla potvrzena existence dvou německých států. Západní mocnosti tím, že připustily vybudování hranic v Berlíně, přiznaly také v určité míře právo NDR podniknout tento akt svrchovanosti a na obranu své svrchovanosti. Aniž uznaly vládu NDR de jure, svým jednáním ji v jisté míře uznaly de facto. To bylo významné vítězství politiky socialistických zemí, které nebylo možné anulovat ani zmenšit demagogickými výpady proti NDR na téma „NDR — koncentrační tábor“. Opatření NDR, přestože realizovala mnohé z toho, co bylo smyslem podpisu mírové smlouvy a stanovení nového statutu pro západní Berlín, nečinila další jednání se západními mocnostmi zbytečnými.

* * *

Ve dnech, kdy západoněmecké politické strany vstupovaly do předvolebního finále, projevil prezident Kennedy ochotu zahájit vážná jednání o německé otázce, bude-li si to sovětská strana přát. Stalo se tak 14 dní poté, kdy západoněmecký velvyslanec ve Washingtonu Grewe doručil Kennedymu osobní dopis Adenauerův, kterým se — podle agenturních zpráv — západoněmecký kancléř znovu snažil přimět USA k rozhodnějšímu postoji v berlínské otázce.

Západoněmecká politika nevynechala jediné příležitosti, aby nedala najevo, že nesouhlasí se sovětsko-americkým jednáním. V některých projevech byly obsaženy jen málo skryté pohružky. President Lübke využil svého projevu před posluchači vojenské akademie v Hamburku v říjnu k velmi ostrému výpadu proti západním mocnostem. Připomněl jim závazky, které převzaly vůči NSR, to jest uznávat NSR za jediného zástupce německého národa se všemi politickými důsledky. „Připadá nám povinnost vyvarovat se jakýchkoliv ústupků.“ „Mohly by vyvolat krizi důvěry.“

V západním tisku se stále častěji objevovaly náznaky, že Západ sice nemá v úmyslu usilovat o zbourání zdi (viz Kennedy na tiskové konferenci 16. 1.), ale že také nechce pokročit dále k rozsáhlejšímu řešení. Byly to náznaky, že jednání mají spíše vést k uklidnění atmosféry, aby se situace mohla ponechat beze změny.¹⁸⁾

Jednání o odzbrojení v Ženevě, která byla zahájena v druhém březnovém týdnu a poskytla příležitost ke schůzce státního tajemníka Ruska s ministrem zahraničí Gromykem. V závěrečném komuniké, přijatém po několika schůzkách koncem března, se konstatoval „určitý pokrok“. Takto bylo připraveno čtvrté kolo americko-sovětských jednání v dubnu.

Ze zpráv tisku je možné rekonstruovat tento plán řešení, o kterém chtěl jednat Rusk se sovětským velvyslancem v USA Dobryninem: zřízení Mezinárodního úřadu pro přístupové cesty, v němž by východní Německo mělo stejný statut jako NSR; zřízení smíšených komisí NDR — NSR, které by jednaly o ně-

¹⁷⁾ *Frankfurter Rundschau*, 17. 8. 1961.

¹⁸⁾ Rusk „i po dosavadních bezvýsledných rozhovorech Thompsona s Gromykem usiluje o tichou dohodu, která by ponechala poměry tak, jak jsou, přičemž USA a SSSR by po omezenou dobu pokračovaly v jednání“. *Time*, 19. 1. 1962.

mecké problematice; pakt o neútočení mezi NATO a Varšavskou smlouvou; dohoda o nerozšiřování jaderných zbraní na jiné země.¹⁹⁾

Americké návrhy zdaleka neodpovídaly požadavkům Sovětského svazu. Ponechávaly stranou otázku mírové smlouvy a ačkoliv byly východiskem k určitému stupni uznání NDR a jistému sblížení mezi NDR a NSR, obsahovaly také určité omezení suverenity NDR. Důležitou otázkou pravomocí úřadu interpretovaly při jednáních samých totiž velmi široce. Zatímco Sovětský svaz se souhlasem NDR byl ochoten přistoupit na zřízení takového úřadu jako instituce, která by se zabývala řešením sporných otázek, ale která respektuje suverenitu NDR, USA požadovaly vlastně za částečné uznání práva NDR na formální kontrolu předání správy těchto přístupů Mezinárodnímu úřadu.

Západoněmeckým vládním kruhům však stačilo, že americký návrh obsahuje v jisté formě uznání NDR a že je tlačí k přímým jednáním s NDR, aby opět upadly v paniku. Vzhledem k tomu, že otevřené a veřejné odmítnutí amerických návrhů západoněmeckou vládou bylo považováno za politicky a psychologicky nevhodné, použila západoněmecká strana jiného prostředku. Americké návrhy se, dříve než mohly být projednány, objevily v západoněmeckém tisku. Za inspirátora tohoto diplomatického protitlaku byl všeobecně označován von Brentano. Publikování amerických návrhů bylo opět provázeno kritikou a projevy nedůvěry vůči USA v tisku. Již beztak úzký manévrovací prostor americké diplomacie se znovu zúžil. Čtvrté kolo americko-sovětských jednání bylo znovu předem torpedováno. Ani další a opakované kontakty vlády NSR a USA nedvedly k dosažení jednoty. Naopak byl to kancléř Adenauer, který při svém pobytu v západním Berlíně 7. května prohlásil, že sovětsko-americké rozhovory zůstanou bez výsledku a že by bylo lépe v nich nepokračovat. Odmítl zejména americký návrh na vytvoření mezinárodního orgánu, který by spravoval přístupové cesty z NSR do západního Berlína. 18. května v Bonnu svůj výpad opakoval a doporučoval, aby rozhovory byly přerušeny a přestávka využita k získání přehledu, nutného „v zájmu vnitřního vyjasnění a uklidnění nervů“.

Adenauerovo vystoupení bylo promyšlenou akcí, která měla „ztlumit“ pružnost amerického manévrování a podepřít západoněmeckou politikou mobilizací západoněmeckého veřejného mínění. Počítalo zřejmě s rizikem prudkého zhoršení americko-západoněmeckých vztahů. Kancléř Adenauer skutečně byl také nucen v těchto květnových dnech označit německo-americké vztahy za nejhorší za uplynulých 13 let svého úřadování. Podobně oceňoval situaci i světový tisk.²⁰⁾ Rozhodující kruhy v Bonnu však zřejmě považovaly za důležitější, že „americkému plánu byly vytrženy jedovaté zuby“.²¹⁾

Obával se Bonn skutečně jenom ústupků Spojených států v berlínské otázce? Obával se skutečně, že USA mají v úmyslu uznat NDR nebo dokonce vyklidit západní Berlín? Nezdá se, že by něco z toho bylo reálnou americkou politikou. Průběh sovětsko-amerických jednání tomu plně nasvědčoval. Skutečné obavy Bonnu byly zřejmě motivovány tím, o čem se oficiálně nehovořilo, co si však západoněmecké kruhy jistě musely uvědomit již dříve. Byly motivovány představou, že předmětem jednání mezi USA a SSSR není pouze otázka západního Berlína, nýbrž i jaderné vyzbrojení bundeswehru. Obavy, že otázka západního Berlína je přípravou vyjednávací pozice pro obchod větších rozměrů, vyjádřil již před lety Wilhelm Grewe.²²⁾ Nyní znovu někteří novináři naznačovali, že

¹⁹⁾ Tak shrnul tehdejší návrhy USA Henry Kissinger (*Foreign Affairs*, leden 1963, str. 264). Odpovídá charakteristice DPA z 13. 4. 1962.

²⁰⁾ Reuter, 9. 5. 1962; *Times*, 9. 5. 1962.

²¹⁾ Výrok poslance CSU von Guttenberga zaznamenaný v hamburském *Spiegelu* 16. 5. 1962.

²²⁾ ČTK, 12. 12. 1958.

USA chtějí vyměnit za záruky volného přístupu do západního Berlína něco, co stejně nemají v úmyslu učinit, tj. jaderné vyzbrojení NSR.²³

Příčinou zhoršení americko-západoněmeckých vztahů nebylo patrně ani tak to, že by se záměry obou zemí tak dalekosáhle rozcházely v berlínské problematice. Pokračování americko-sovětských jednání vyvolávalo v Bonnu obavy, že USA se připravují nabídnout Sovětskému svazu závazek, že nedají západnímu Německu jaderné zbraně výměnou za to, že Sovětský svaz buď dá západním mocnostem smluvní záruky přístupu do západního Berlína a pobytu v něm, nebo alespoň v tichosti stáhne svůj požadavek podepsat mírovou smlouvu s Německou demokratickou republikou. Jenom tak si lze vysvětlit, proč Adenauerův krok v berlínské otázce byl v Bonnu uváděn do souvislosti s tím, že USA na athénském zasedání Rady NATO „odmítly přeměnit NATO v nezávislou jadernou sílu. Podle těchto úvah chtěl Adenauer ukázat Kennedyho aparátu, že jeho přání nelze přecházet“.²⁴) I ministr zahraničí Schröder reagoval ve stejném smyslu, když vyslovil názor, že „dohoda se SSSR (americká — B. Š.) by neměla ovlivnit případné vytvoření jaderné síly NATO“.²⁵)

Athénské zasedání Rady NATO (4.—6. května) muselo být skutečně rozčarováním pro západoněmecké politiky, kteří očekávali, že na základě směrnic pařížského zasedání Rady NATO z prosince 1961 budou přijata zásadní rozhodnutí. Bylo rozčarováním o to větším, že nevyústilo pouze v další odklad.

Projev McNamary, v němž byla objasněna nová americká vojenská strategie, obsahoval systém vojenských argumentů proti vzniku dalších jaderných sil v NATO. Podle nové doktríny nemůže účinná politika vycházet z jednoduché představy o přímém psychologickém působení jaderných zbraní. Účinným prostředkem politiky jsou tehdy, je-li jejich hrozba věrohodná. A věrohodná je opět tehdy, jestliže deterent odpovídá rozsahu a povaze konfliktu v mezinárodních vztazích. Proto proti doktríně „hromadné odvety“ je postavena doktrína „pružného reagování“, nebo „odstupňovaného odstranění“. Není to protiklad absolutní. Nová doktrína neodmítá možnost všeobecné termonukleární války. Naopak, vychází z toho, že tato válka je možná, že ji Spojené státy mohou vést a vyhrát.

Nová doktrína vychází z tv. „teorie kontrasily“. Podle ní USA budují rozvinutý systém strategických jaderných sil, skutečnou „overkill capacity“. Jenom taková síla může být schopna klást si větší cíle než likvidaci protivníkových měst. Může ochromit jeho strategické síly. Tak se stabilizuje „rovnováha teroru“, vytvářejí se všeobecné příznivé podmínky pro udržení statu quo a pro jeho změnu ve prospěch západní aliance bez všeobecné jaderné války.

Pro evropské spojence má ovšem tato strategie specifické důsledky. Vyžaduje, aby právě v Evropě, kde proti sobě stojí hlavní síly obou protichůdných seskupení, byly vytvořeny záruky, že jakákoliv srážka nevyústí okamžitě ve zničující jaderný konflikt. Proto tedy vyžaduje, aby „atomový práh“ právě zde byl zvednut co nejvýše. Evropským spojencům se tak dává najevo, že americký rozvinutý jaderný systém jediný může plně uspokojit vojenské potřeby aliance. Alianci se nabízí — v mlhavých termínech — větší přístup k informacím o jaderné strategii. Naznačuje se, že evropští spojenci by mohli neefektivněji využít svých prostředků postavením dalších konvenčních divizí, nezbytných právě k tomu, aby atomový práh mohl být umístěn co nejvyš.

²³) „Ujistěním, že západní Němci nedostanou jaderné zbraně, by Spojené státy mohly dělat ctnost z toho, že se vyhnuly nebezpečnému riziku, které stejně ve skutečnosti nikdy nechtěly převzít“. Eldom Griffiths, *Newsweek*, 14. 5. 1962.

²⁴) Reuter, 9. 5. 1962.

²⁵) Reuter, AFP, DPA, 22. 5. 1962; podobně i kancléř Adenauer — viz *Westdeutsches Tageblatt*, 26. 2. 1962.

Ačkoliv komuniké z Athén nehovořilo výslovně o zvýšení konvenčních příspěvků evropských partnerů, některé okolnosti nasvědčují tomu, že tato otázka byla předmětem jednání. Zejména západoněmecký ministr obrany Strauss nápadně často ve svých veřejných vystoupeních dokazoval, proč Spolková republika nemůže postavit větší počet divizí, než stanovil plán MC 70. I když se vyhýbal zcela zápornému hodnocení Athén, byl nucen v rozhovoru s Adolbertem Weinsteinem počátkem srpna konstatovat, že ve třech důležitých bodech „se americké a západoněmecké pojetí neshoduje“.²⁶⁾

Sovětsko-americký kompromis, v němž by se Sovětský svaz vzdal úsilí o změnu statutu západního Berlína výměnou za slib, že USA nedají jaderné zbraně do rukou bundeswehru, nelze dokumentárně prokázat. Můžeme pouze konstatovat, že stav vytvořený v Berlíně 13. 8. 1961 trvá a že NDR považuje své základní zájmy tímto způsobem za zajištěny. Můžeme rovněž konstatovat, že ani nyní po 15 letech NSR nedostala od Spojených států jaderné zbraně strategického významu.

Zkušenost deseti měsíců mezi srpnem 1961 a Athénami není izolovanou zkušeností. Je organickou součástí poválečného vývoje západoněmecké alianční politiky. Je zkušeností, která se relativně velmi silně uplatnila ve vnitřní a zahraniční politice NSR. Zhodnocení vztahů západní aliance (a zejména USA) ke Spolkové republice v těchto deseti měsících je mimořádně důležité pro pochopení následující etapy francouzsko-západoněmeckých vztahů, sblížení s Francií, která sledovala v berlínské krizi taktickou linii odlišnou od americké. Je důležité pro pochopení sporů mezi tzv. „atlantisty“ a „gaullisty“ v NSR, pro pochopení Schröderovy východní politiky a pro analýzu možného vývoje, jakož i politiky NSR v současné fázi krize NATO.

²⁶⁾ Ve všeobecné válce bude nutné používat velkých jaderných zbraní nejen proti vojenským, ale i proti civilním cílům; taktickými atomovými zbraněmi musejí být vyzbrojeny i jednotky u „železné opony“; vyzbrojení západní Evropy pouze konvenčními zbraněmi je nedostatečné. Podle *Frankfurter Allgemeine Zeitung*, 5. 8. 1962.